

է ազատ վաճառականութեան պատրուակով Ամբարտաւորներն անգործութիւնն ու ազատութիւնը ծածկելով է նոյնպէս վաճառականութեան ազատութեան դիմակով:

Այսպիսի դիմակներով արդարանում են այն մարդիկ, որոց պարտաւորութիւնն էր ամառվանից հոգալ և ապահովել թէ քաղաքիս և թէ նահանգիս աղքատների վիճակը, գոնէ քաղաքիս աղքատների վիճակը, գոնէ քաղաքիս աղքատների համար կարելի էր 2—3 ամսուայ ընթացքում բաւարարիլ քանակութիւնով հաց պատրաստել մինչև նոր հունձը, եթէ միայն գործունէայ մարդիկ լինէին մեր քաղաքային վարչութեան գործին մասնակցողները: Արդարութիւնը պահանջում է ասել, որ քաղաքագլուխը իր վարչական անդամաց (ուպրավայի) հետ միայն չէր կարող վերահաս լինել, միջոցը գտնել և գործ դնել. դորան պէտք է օգնէին իրաւասունների ժողովը, քաղաքային խորհուրդը և մասնաւոր մեր հարուստները:

Ես չեմ մեղադրում ոչ ուրիշ. որ իրաւասունների մէջ օրէնք խնայող և օրինաւոր խօսող երեք կամ չորս անձինք միայն կան, դա հանգամանքի բերմունք է, բայց ես զարմանում եմ որ իրաւասունների բաղաժնութիւնը բաղկացած լինելով վաճառական անձներին, որոնց լաւ յայտնի պէտք է լինէին գոնէ դրամական գործողութիւնները, սակայն այդ իսկ նկատմամբ էլ մեր վաճառական իրաւասունները ցոյց տուին իրանց չը հասկացողութիւնը և, կամ լաւ է ասել, իրանց անտարբերութիւնը և թէ այդ գործողութեանց մասին վիճելիս և թէ կայացած վճիռ գործադրութեան պարտաւորութիւնը կատարելիս: Դո՛ղա շատ լաւ ծանօթ էր մի կողմից այս տարուայ բերքի սակաւութիւնը նահանգիս մէջ, միւս կողմից արքունի կապալանքի ահագին քանակութիւնով ցորենի հաւաքելը և երբ որդ կողմից՝ մասնաւոր մարդկանց ձգտումները, ժողովուրդ իրանց ձեռքի մէջ մնացած ցորենի քանակութիւնը՝ որպէս զի յետոյ ահագին գնելով ծախեն: Տեսնելով և հասկանալով այս բոլորը, ոչ ոք նոյնանից իրաւասունների ժողովում վճարաւոր չասնց թէ այդ բոլոր հանգամանքներից հացի պակասութիւն է սպասում մեր քաղաքին և նահանգին. ոչ ոք վճարաւոր չը պահանջեց որ գոնէ ժամանակին գրքից բերել տրուի ցորենի կարեւոր քանակութիւնը:

Հարուստի երկու և կէս ամիս քաղաքային արկղի մէջ 30—35 հազար բուրլի փող կար, ասում են, որ գոյացել էր մասամբ կամաւոր ստորագրութիւնից, մասամբ ուրիշ աղբիւրներից. այդ գումարը կարելի էր մի քանի անգամ դարձնել, մի քանի անգամ բերել տալ 15—16 հազար պուղ ցորեն և չը թոյլ տալ որ հացթիւղները գործեն իրանց չարագործութիւնները, ուտացնելով մեզ հացի փոխարէն՝ բրնձի թխի, հող և խմոր, բայց ոչինչ չարին մեր վաճառաւոր իրաւասունները, իրանց անտարբերութեան չնորհիւ, թողնելով որ ամեն բան քաղաքագլուխն անէ:

Մեր վաճառական թուրք ու հայ իրաւասունների անտարբերութիւնիցն է դարձեալ որ իրանց միջից ընտրված մասնաւորները ճշգրտութիւնով չեն կատարում իրանց վրա դրած պարտաւորութիւնը, որովհետև գործին յարմար չէ լինում այս կամ այն ընտրութիւնը, անտարբերութեան պատճառով:

Երևանցին դեռ ևս չէ հասկանում, որ մասնաւոր չափը կապւած է ընդհանուր բարօրութեան հետ. այդ պատճառով էլ, երբ երևանցի անհատը ներկայ է լինում ընդհանուր գործին, փոխանակ խորհելու, խօսելու և գործելու, յօրան չուէ է, ընդհանրական ժողովի մէջ զբաղվում է իր մասնաւոր, առանին չափերի վրա մտածելով, և կամ թէ մեղադրում ու զրպարտում է սորան և նորան, որ այս ինչ բանն այսպէս է գործել և ոչ թէ այնպէս: Անտարբերութիւնը, հեռուից ուրիշի բանի վրա արտոնջւոյ ու վառաբանել՝ ինչ որ լինէի, այսպէս կանէի, այնպէս կանէի, թող ինձ իրաւունք տան, ես այսպէս կանեմ. կայ, ես այս ինչ բանը պէտք է այսպէս անեմ և այլն և այլն, ահա այդ է երևանցու բնաւորութեան նկարագիրը:

Եթէ որ մենք համեմատելու լինենք Ալեքսանդրապոլի ժողովուրդը Երևանի ժողովրդի հետ, երբ տեսնենք որ վերջինս առաջինից խնդիր ու զարգացման կողմից գերազաւ է, բայց չունի առաջինի ոչ եւանդը, ոչ տոկոսութիւնը, ոչ հանրական գործերին մասնակցելու պատրաստակամութիւնը, ոչ նորա առատաձեռնութիւնը և ոչ էլ նորա ազգայնական ձգտումները:

Հեռու չը գնանք. 15—17 տարւայ ընթացքում, Ալեքսանդրապոլը ծախսել է իր եկեղեցիների շինութեան, ուսումնարանների բարեկարգութեան և աղքատների պահպանութեան վրա

170—190 հազար բուրլի, իսկ Երևանը՝ դորա մի քառորդը հազիւ թէ ծախսած լինի, չը նայելով որ Երևանի ժողովուրդը նիւթապէս աւելի ապահով է, աւելի հարուստ է, քան թէ Ալեքսանդրապոլի: Տասն և հինգ տարւայ ընթացքում Ալեքսանդրապոլը չինել է երկու հոյակապ եկեղեցի 130—140 հազար բուրլու արժողութեամբ, առանց դրանց օգնութիւն ստանալու, իսկ Երևանը՝ միջին նոյն ժամանակամիջոցում, մի եկեղեցի է հիմնել և հազիւ թէ գետնից երեք արշին բարձրացրել թողել է, և ոչ գիտէ, երբ և ինչ գլուխ կը բերէ իր ձեռնարկած բարեպաշտական գործը, թէ կը թողնէ աւերակ դառնալու: Երբ տարի է՝ որ երևանցիք մտածում են չինել աղքատանոց, հիւանդանոց, փոխադարձ վարկի գանձարան (բանկ), խնայող ու թէ եւ ան և սպառող—չը կը կարողանան, մտածում են օրինաւոր հոգաբարձուներ կարգել եկեղեցիների արդիւնքները ճիշդ պահելու և չահայնելու համար. մտածում են գանձանակի սովորութիւնը վերջացնել, հոգեբարձուներին այլ կերպով վարձատրել, հոգեւոր դպրանոցը բերել քաղաքի կենտրոնը, որպէս զի բոլոր թաղերի երեխաներին դիւրին լինէի երթնելութիւնը. մտածում են քաղաքային խնարք չինել և այլն և այլն. բայց այդ բոլոր մտածութեանցից ոչ մէկը գլուխ չեն բերել մինչև հիմայ և դեռ ես չափ ու չափ տարիներ էլ գլուխ չեն բերելու:—Եթէ մի յառաջագիւտութիւն անող հասարակային հիմնարկութիւն կայ՝ դա է կուբը: Սորա տարեկան արդիւնքը հասնում է 9000 բուրլու, որի 6000-իցն աւելին թղթախաղցին է գոյանում. կուբի անդամների թիւը հասնում է այժմ 200-ի, որից 50—60 միայն օտարական անտարբերներ են, մնացածը տեղացի հայերն ու թուրքերը: Թուրքերիցն էլ շատ քչերն են մասնակցում, այնպէս որ կուբի պահպանողները հայերն են իսկապէս: Ամենայն կիրակի լինում է տեղային և եւրօպական նուագաժողովի ու պար. Տեղային նուագաժողովը ծախում է օտարականներից շատերի ակամայն, նոյն աշխատում են հանել կուբից այդ միակ տեղային երևոյթն էլ, որպէս զի ոտով ու գլխով եւրօպացի չինեն մեզ:

Այս հանգամանքից չէ կարելի եզրակացնել թէ տեղացիք տեղային սովորութիւնների պահպանութեան նախաձեռնողներն են: Ուր էր եթէ այդ զգացումը լինէր մերայնոց մէջ. այդ մասին էլ պէտք է չնորհալով լինել մի քանի անհատներին, որք հասկանալով տեղային սովորութիւնների նշանակութիւնը, չեն ուզում օտարի քմացը գոհել, նրանց հանձնաւոր համար: Ափսոս միայն որ կուբի մէջ բացի թղթախաղից ու քեֆից ուրիշ բան չը կայ: Այնտեղ պէտք է լինէին երևանապէս հասարակաց դասասխտութիւններ, քաղաքի բարեկարգութեան վերաբերյալ հանրական արդյոքաբանութիւններ, դրամական երեխաներ, և այլն: Միշտ թուրք խաղալ մինչև կէս գիշերը և հայ ուտել ու գնալ քնելու, դորանում մենք ոչ մի կրթողական բան չենք նշմարում. դուք գիտէք: Աղքատների վրա էլ մտածեցէ պարտքներ. Նոյն կուբում են. առ այժմ գոնէ հաց տուէք, մինչև որ ժամանակ գտնէք նոյն մեքի և մարմնի առողջութեան մասին ես հոգալու:

Ալկունի

ՆԱՄԱԿ ԱԽԱՎԱԿԱՔԻՑ

6 փետրվարի

Երբ Մշակիչ Երևանի թղթակիցը սրանից մի քանի ամիս առաջ գրում էր, որ Երևանում հացի մեծ պակասութիւն է տիրում, գտնվեցան սկիպտիկներ, որոնք չերեք ուղեցին այդ լուրը, բայց պ. թղթակիցը թւանշաններով հաստատեց իր ասածը, Երբևս պտտման ևս հաստատում է այս:

Մի քանի պարոններ պատահմամբ մտնում են մի խեղճ գերդաստան: Այդ պարոնների ասածների ճշմարտութեան մասին բոլորովին կասկած չունենալով, ես չարունակում եմ խօսքը նոյն իսկ նոյն պատմածից: Երբ մտնելու ձեռք առաջ ներկայանում է մի խոնա գուր, բաղկացած միայն մի բաժանմունքից, որի մի անկիւնում մի քանի տախտակների վրա դրած է քուրսին, որտեղ է և գերդաստանի սպիտակ կամ սննդակը (հալւեցէք ինչ կամենաք): Ո՛չ վառարան, ո՛չ վառելիք և ո՛չ ալիւր. ահա այդպիսի սարսափելի վիճակի մէջ է այդ գերդաստանը: Ընտանեկն մօրը չըբապատել էին 3—4 կիսամեկ մանուկներ, որոնք ցորից պղծում էին նոյնպէս և օձերի երեխան, որին մայրը մի կեղտոտ փախաղ փաթկնէլ էր: Գերդաստանի հայրը մի արհեստաւոր է, որ գործընթաց չունենալու պատճառով այլոց մօտ ծառայում է ամսական 5 բուրլով: Ինքն ըստ ինքեան հասկանալի

է, որ հինգ բուրլի միայն ալիւրի չէ բաւական: Եւ այդ բոլորը այդ գերդաստանը տանում է եղել, առանց միջից ողորմութիւն խնդրելու, առանց մինչև յայտնելու իր սարսափելի դրութիւնը:

Այսպիսի գերդաստանի անդամները պատկանում են այն մարդկանց թվին, որոնք գործել կարող չեն, իսկ մուրալ ամալում են և այդպիսիները իսկապէս աւելի արժանի են ամենայն օգնութեան և համակրութեան, քան թէ այն թշուառ արարածները, որոնք մուրացկանութիւնը իրանց համար արհեստ են չինել և բոլոր գաւառի գիւղերը մշտապէս ոտքի տակ են տալիս և աղքատաց գանձանակից էլ օգնութիւն են ստանում: Մենք ասել ենք մի անգամ և էլ ի կասեց, որ չափ կարծեցաւ աղքատները, դանձանակից օգնութիւն ստանալով, միայն գողանում են իսկապէս կարօտեալների բաժինը:

Առհասարակ մեղանում չափ են անփող հացի, անաշխատ կեանքի ցանկացողները: Որքանակ, կայ մի հոգեւորական որի, երկու հասակաւոր որդիքը զարգարած ու զուլած ամբողջ օրը քաղաքիս փողոցներն են չափչփում, իսկ ինքը գիւղերում մուրացկանութիւն է անում: Մի այլ մարդ (այլ-խարհական) ունի երեք հասակաւոր որդիք, բայց ինքն նոյնպէս գիւղերում մուրացկանութիւն է անում: Մի լիմար խօսք տիրում է ժողովրդի մէջ՝ «տուր ոսկի գօտեւորին, մի քննիր» և ահա այդ խօսքին հետեւելով մեր քաջակերում ենք ծուլութիւնը, արքեպիսկոպիտը և այլն: Այս, դժուար հանգամանքների, վատ ժամանակների մէջ ենք ապրում. մի կողմից տաճկապետակ հայը սոված կարկառում է իր բազումները դէպի իր ուսուսնակ եղբայրը և նրանից հաց է խնդրում, միւս կողմից մեր Երևանները են քաղցածութիւնից տանջվում են և մեր քաղաքացին հացի խնդրով է զբաղված:

Անցեալ 1879 թիւը հունձքի կողմից պտղաբեր չէր ամեն տեղ, նոյնպէս պտղաբեր չէին մեր գաւառի դաշտային գիւղերի ցանքերը, բայց լեռնային գիւղերի արտերը կարելի է ասել որ առատութեամբ հունձք տուին:

Եթէ որ մեր գաւառի հացերը ուրիշ գաւառներ չը տանէին (ինչպէս Ալեքսանդրապոլ, Կարս) կամ մեր գիւղերի կալուածատէրները հարկաւոր սօմարներով պահած չը լինէին, այս դրութեանը չէր հասնի մեր դատաւը: Կալուածատէրներից միւրն անցել օր մի քանի ջուռ ալիւր էր ուտելով միայնակ և պուղը երեք բուրլով ծախում էր, բայց մեր քաղաքացիներից միւրը պ. Վ. խղճալով չբաւարարելու վրա, սկսեց 2 բուրլով ալիւր ծախել, այնպէս որ մեր պ. Կալուածատէրը հարկաւորացւած վերցնել ու տանել իր ալիւրները: Գալլը ամպոտ օրն է սիրում ասում է մեր ժողովրդական առածը. կեղեքեցէ պարոններ, քանի ժամանակը ձեռքերից է, էլ ինչ հարկաւոր է մտածել չբաւարարելու վրա, էլ ինչ հարկաւոր է ունենալ կարեկցութիւն. ահա այդպիսի անկարեկց անձանց համար կարելի է ասել այն առածը թէ՛ «աշխարհը վառվի, նրանց մի խորձ խոթը չի այլով»:

Մեր քաղաքացիք—թէ և ոչ—հաւաքեցին իրանց մէջից մօտ 5000 բուրլի փող և արդէն ձեռնարկել են ցորեն գնելու և առժամանակ բաւականանալու, մինչ թոյլատրվի քաղաքային արկղից 6000 բուրլի ծախսելը, որ Ռուսաստանից ալիւր բերել տան:

Փող վճարող այդ պարոնները, եթէ հանգամանքները այնպէս լինեն որ կամ հացը էժանեանայ, կամ ստիպված լինեն էժան ծախելու չբաւարարելու և դրանից չը գոյանայ իրանց վճարած գումարը, պակասով էլ պէտք է ստանան իրանց փողները: Այդ օգտաւէտ ձեռնարկութեանը իւրաքանչիւր որ իր կարողութեան համեմատ նպաստեց. ոմանք փող տուին փոխաւորաբար, ոմանք իրանց ձիւ աշխատութիւնը առաջարկեցին ցորեան աղաւ տալու համար և այլն. մի պարոն նուրից 2 մէջք ալիւր և այլն: Յիշեալ փողով պատրաստված ալիւրի պուղը ծախվում է, նայելով գնողների կարողութեանը. 2 բ. 20 Կ-ից մինչ 2 բ. 60 Կ, փոխանակ 3 բուրլու:

ՆԱՄԱԿ ԶԱՄԱՆՈՒՑ

8 փետրվարի

Կարգալով Մշակիչ թիւ 13-ի մէջ շամախիցի պ. Գ. Լ.-ից իր համալրադրեցանքներն նուիրած ալիւրի բաժանման առիթով ձեռ յայտնած զարմանքը, թէ իւրեքական հայերին ինչի են քնդում միմեանցից, հարկաւոր եմ համարում հետեւեալ մի քանի նկատողութիւններ անել:

Մենք լուսաւորական հայերն երբեք մեղանց չենք բաժանում իւրեքական մեր հայ եղբայրին. իրեն, այլ իրանք իւրեքական հայերը փախչում են մեղանց և իրանց բաժանված են համարում: Իւրեքականների առաջնորդ Ս. Հ. անդադար յորդորում է իրաններին հեռու կենալ լուսաւորականներից, չունենալ նրանց հետ ոչինչ յարաբ. լուրիւն, չը գնալ լուսաւորականների հարսանիքները, սեղանակից չը լինել նրանց խնջոյքներին, երիտասարդներին և օրիորդներին պատուիրած է չը ման գալ և ընկերութիւն չանել լուսաւորականների հետ: Պ. Ս. Հ. ձգտում է երկսեռների հագուստին անգամ այնպիսի ձև տալ, որ նոյն գանազանից լուսաւորականներից:

Հետեւ եկողութիւնները կուզենայի պատմել. Մի լուսաւորական հայ պապկվելով, հարսանիքի է հրաւիրում իր երկու բարեկամ հայ իւրեքականներին և իր ազգական հայ լուսաւորական օրիորդի, որ նշանված էր իւրեքական երիտասարդի հետ: Երիտասարդները զալիս են հարսանիքի տան փողոցը և կանչելով փեսային, յայտնում են նրան իրանց նորահալութիւնը և ասում են, որ նոյն օտարների խնջոյքին չեն կարող սեղանակից լինել, իսկ օրիորդը թողաւ թիւն խնջոյքով իր փեսացուի ազգականներից հարսանիքը գնալու համար, պատասխան է ստանում, որ Աստուծոյ եկեղեցու գաւառի հարսանացած չէ կարող օտարների հարսանիքին ներկայ գտնվել:

Մի լուսաւորական հրաւիրում է լուսաւորականների առաջնորդ եպիսկոպոսին ճաշի, Հիւրերի թոււմ լինում է և մի իւրեքական հայ: Միւս օրը բոլոր իւրեքականները նախատում էին նշրան լուսաւորական եպիսկոպոսին հետ ճաշ ուտելու համար:

Անցեալ 1879 թիւն լուսաւորականների առաջնորդը խնդրել էր տեղական վարչութիւնից օրիորդաց ուսումնարանի կառուցման համար իւրեքականների զարդոցն կից գտնված դատարկ հողը: Իւրեքականները իսկույն բողոքեցին և արգելեցին առաջնորդի խնդրի իրագործվելուն:

Երբ Շամախում մի հարկ, կամ ասուք է հաւաքվում, իւրեքականները խնդրում են, որ իրանց վճարելու բաժինը որոշեն և երբ գումարը որոշվում է, հաւաքում են իրանց մէջ և ներկայացնում են ուր հարկն է:

Գործերի այս ցաւալի դրութիւնը առիթ է տուել պ. Գ. Լ.-ին իւրեքականներին բաժանել լուսաւորականներից:

Պէտք է խոստովանել, որ լուսաւորական հայերն էլ չափ չեն վարժում իրանց իւրեքական եղբայրների հետ, նոյն էլ նոյնպիսի խառնութեամբ են վերաբերվում դէպի իւրեքականները:

Այս իրողութիւնը շատ ցաւալի է և ցանկալի կը լինէր, որ երկու դասնութիւններին պատկանող հայերը չարունակէին հետեւել իրանց կրթման, առանց միմեանց խնդրել բուռնաբարելու, բայց մի և նոյն ժամանակ բարեկամ լինէին, բարեկամացնէին իրանց փոխադարձ յարաբերութիւնները և որ զլիւսաւոր է, չը մոռանային թէ կրօնը ազգութեան հետ յարաբերութիւն չունի և որ չը նայելով կրօնի զանազանութեանը թէ իւրեքականները և թէ լուսաւորականները չարունակում են հայ մեք:

Շամախցի

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Երեքաբլթի օրը Մշակիչ համարը կը հրատարակվի, բայց նոյն իսկ երեքաբլթի օրը, փետրվարի 19-ին, թագաւոր Կայսրի գահակալութեան 25 ամեայ տարեդարձի օրը լինելով, տպարանում չեն բանի, ուստի չորեքաբլթի, փետրվարի 20-ի համարը չի հրատարակվի, այլ Մշակիչ հետեւեալ համարը կը հրատարակվի 21-ին, հինգաբլթի օրը:

Հետեւեալ շաբաթվանից Մշակիչ մէջ կը սկը սենք տպագրել մեր աշխատակից պ. Բաքիի նոր վէպը «Եւսեփ» վերնագրով: Վէպի բովանդակութիւնը ներկայացնում է զանազան շահաւոր արկածներ վերջին ուսման իւրաքանչիւր պատերազմից:

ՉԶԼԱՐԻՑ մեզ գրում են, Եթէ ևս այստեղ ամառ ժամանակ տեղը մի սովորական ցաւ է համարվում, բայց սկսված անցեալ 79 թիւ մօրթ ամսից մինչև այսօր այդ ցաւը մի այնպիսի դարհուրի կերպով է յայտնվում քաղաքում, որ աւելի քան 800 հոգի այդ ժամանակամիջոցում զոհ գնացին այդ ցաւին, այնպէս որ ոչ ոք այստեղի բնակիչներից չէր զարմանում, երբ լուր էր մի ընկերով կամ ազգականի մասը, որի հետ նախընթաց օրը փողոցում տեսնվել է:

